

YOSH
FILOLOG
OLIMLAR
JAMIYATI

anjuman materiallari to'plami

**TIL VA ADABIYOT:
ILMIY VA AMALIY IZLANISHLAR
YO'LIDAGI ILK ODIMLAR**

2020-yil 30-aprel

**O‘ZBEKISTON RESPUBLIKASI OLIY VA O‘RTA MAXSUS
TA‘LIM VAZIRLIGI**

**ALISHER NAVOIY NOMIDAGI TOSHKENT DAVLAT O‘ZBEK
TILI VA ADABIYOTI UNIVERSITETI**

**“TIL VA ADABIYOT: ILMIY VA AMALIY
IZLANISHLAR YO‘LIDAGI ILK ODIMLAR”**

**mavzusidagi an’anaviy talabalar ilmiy-amaliy anjumani
materiallari**

2020-yil 30-aprel

TOSHKENT – 2020

**UDK: 81/82:801.
8:347.78.034
(574.1)**

“Til va adabiyot: ilmiy va amaliy izlanishlar yo‘lidagi ilk odimlar” universitet talabalarining ilmiy-amaliy anjumani materiallari.
Toshkent – 2020. 934 bet.

Mas‘ul muharrirlar:

Sh. Sirojiddinov, f.f.d, professor, Alisher Navoiy nomidagi Toshkent davlat o‘zbek tili va adabiyoti universiteti rektori;

Z.Abdirashidov, PhD, dotsent, Alisher Navoiy nomidagi Toshkent davlat o‘zbek tili va adabiyoti universitetining ilmiy ishlar va innovatsiyalar bo‘yicha prorektori;

N. Jo‘raqo‘ziyev, PhD, Alisher Navoiy nomidagi Toshkent davlat o‘zbek tili va adabiyoti universiteti ilmiy tadqiqotlar va ilmiy pedagog kadrlar tayyorlash bo‘limi boshlig‘i;

M. Xolmurodova, PhD, Alisher Navoiy nomidagi Toshkent davlat o‘zbek tili va adabiyoti universiteti Yosh filolog olimlar jamiyati raisi;

Ushbu to‘plam O‘zbekiston Respublikasi Oliy va o‘rta maxsus ta‘lim vazirligi, Alisher Navoiy nomidagi Toshkent davlat o‘zbek tili va adabiyoti universiteti Yosh filolog olimlar jamiyati tomonidan tashkil etilgan “Til va adabiyot: ilmiy va amaliy izlanishlar yo‘lidagi ilk odimlar” nomli an‘anaviy talabalar ilmiy-amaliy anjumani materiallaridan tuzilgan.

ID-020-30-A054

Husan Maqsudov

O'zbek filologiyasi fakulteti 2-kurs magistranti

NAVOIYNING NASRIY ASARLARIDA FANO VA BAQOGA MUNOSABAT

Annotatsiya. Mumtoz adabiyot tarixidan ma'lumki, tasavvuf g'oyalari badiiy adabiyotga kirib kelgach tasavvufdagi fikr-g'oyalar badiiy tafakkurda yanada rivoj topdi, irfoniy va falsafiy ruh kasb eta boshladi. Alisher Navoiy turkiy adabiyot tarixida badiiy ijodni tasavvufiy g'oyalar bilan hamohang tarzda ifodalab, ko'lamdor asarlar yozgan ijodkor sifatida qadrlanadi.

Ushbu maqolada ulug' shoir Alisher Navoiyning nasriy asarlaridagi fano va baqo haqidagi qarashlari aks etgan. Shuningdek, mazkur maqolada Navoiy o'zigacha bo'lgan ijodkorlar, so'fiy kishilar hayoti va ijodiga munosabati, ularning o'z ijodi hamda hayotiga ko'rsatgan ta'siri haqida so'z boradi. Ulug' shoirning biografik va falsafiy-tasavvufiy asarlari, xususan, "Xamsat ul-mutahayyirin", "Holoti Sayyid Hasan Ardasher", "Hayrat ul-abror", "Lison ut-tayr" asarlaridagi so'fiyona qarashlari, ularga o'z munosabatlarini xususida ham maqolada mulohazalar yuritilgan.

Kalit so'zlar: *fano va baqo, tasavvuf, biografik asar, so'fiy, "Xamsat ul-mutahayyirin", "Holoti Sayyid Hasan Ardasher", "Hayrat ul-abror", "Lison ut-tayr".*

Annotation. Important from the history of classical literature, the ideas of mysticism, which entered mystical literature, found their way into artistic thought, and began to gain mystical and philosophical racism. In the history of Turkish literature, Alisher Navoi drew attention to the author of scientific works, equating artistic creation with mystical ideas. This article reflects the views of the great poet Alisher Navoi on the fanaticism of his prose works and his happy life.

The article also discusses Navoi's attitude to the life and work of unique artists, Sufis, and their impact on their work and life. The Sufi views of the great poet's biographical and philosophical works, in particular, "Khamsat ul-mutahayyirin", "Holoti Sayyid Hasan Ardasher", "Hayrat ul-abror", "Lison ut-tayr", and his attitude to them are discussed in the article.

Keywords: *fana and baka, classical literature, mysticism, biographical, Sufi, "Khamsat ul-mutahayyirin", "Holoti Sayyid Hasan Ardasher", "Hayrat ul-abror", "Lison ut-tayr".*

Ulug' mutafakkir Alisher Navoiyning ijodini tasavvufdan ayro holda o'rganib bo'lmasligi bugungi xosu omga birdek ravshan. Xossatan, tasavvufning asosiy tushunchalaridan bo'lgan fano va baqo xususida fikr yuritilar ekan, avvalo, mazkur tushunchalarning Sharq xalqlari falsafiy-axloqiy, adabiy-estetik tafakkurida tutgan o'rnini belgilab olish muhimdir. Shu boisdan, fano va baqo haqidagi tasavvuf ta'limoti namoyandalari qarashlarini, qolaversa, Navoiy mutolaa qilgan, ilhomlangan va ijodiy ta'sirlangan manbalarni o'rganish hamda o'sha kitoblardan kelib chiqib Navoiyning fano va baqo borasidagi qarashlariga yondashmoq to'g'ri, desak xato bo'lmaydi.

Navoiy bir qator nasriy, ilmiy-tarixiy, biografik va epik asarlarida o'zi mutolaa qilgan kitoblarni sanab o'tadi. Ulug' mutafakkir shoir qayd etgan e'tiroflar, ayniqsa, uning ustози va maslakdoshi Abdurahmon Jomiy vafoti munosabati bilan yozilgan «Xamsat ul-mutahayyirin» va Sharqda o'tgan shayxlar va so'fiy zotlar haqida ma'lumot beruvchi «Nasoyim ul-muhabbat» singari asarlaridan o'rin olgan. Navoiy «Xamsat ul-mutahayyirin»da Abdurahmon Jomiy rahbarligi ostida «Lavoeh», «Sharhi ruboiyot», «Lavome'», «Nafohat ul-uns», «Ashi'a ul-lamaot», «Shavohid un-nubuvvat», Xoja Ubaydulloh Ahrorning «Risoi volidiya», Xoja Muhammad Porsoning «Qudsiya», Xoja Abdulloh Ansoriyning «Ilohiynoma»si kabi falsafiy-tasavvufiy asarlarini mutolaa qilganini aytib o'tadi [1. 72–73-betlar].

«Nasoyim ul-muhabbat»da esa jami 100 dan ortiq kitob nomlari zikr etilgan bo'lib, ular orasida Hujriviyning «Kashf ul-mahjub», Qushayriyning «Risoiyi Qushayriy», Sulamiyning «Tabaqot us-sufiya», Abdulloh Ansoriyning «Manozil us-soirin», Muhammad bin Munavvarning «Asror ut-tavhid», Abu Is'hoq Dehlaviyning «Asror ul-avliyo» asarlarini alohida sanab o'tish mumkin [2. 14–19-betlar].

Shu o'rinda bir masalaga alohida to'xtalib o'tmoqchimiz. Navoiyning fano va baqoga qiziqishi shunchaki tasodif bo'lmagan. U hatto forsiy she'rlari uchun maxsus Foni taxallusini qo'llagan. Xo'sh, Navoiy mazkur so'fiyona tushunchalarning mohiyatini qachon va qanday qilib teran anglay olgan, his

qilgan? Nazarimizda, bu avvalo, muhit bilan bog'liq. Navoiy ta'lim-tarbiya olgan va kamol topgan muhitda komillikka erishish yo'lidagi muhim bosqichlardan bo'lgan fano va baqo tushunchalariga alohida e'tibor bilan qaralgan va mazkur tushunchalar ma'rifatning, axloqni tarbiyalashning asoslaridan biri sifatida ko'rilgan. Navoiyning biografik xaraktergan ega, shuningdek, falsafiy-axloqiy asarlardagi fikrlar buni to'la tasdiqlaydi. Biz shu o'rinda ushbu asarlardagi fano va baqoga doir qarashlarini Navoiy yashagan muhit bilan nechog'li bog'liqligini asoslash maqsadida ularni ko'zdan kechiramiz.

Navoiyning so'fiyona qarashlarining shakllanishida ustoz-hammaslamlari orasida Abdurahmon Jomiy va Sayyid Hasan Ardasherlarning o'рни alohida, desak, mubolag'a bo'lmaydi. Buni zikr qilingan mutasavvif shoirlarga bag'ishlagan kitoblarda Navoiyning o'zi ham alohida ta'kidlaydi. Jomiy – ulug' olim, tasavvuf nazariyotchilaridan va bu ta'limot asoslarini she'ru dostonlarida kuylagan, targ'ib etgan shaxs. Navoiy piri Abdurahmon Jomiyning fazilatlarini ta'riflaganda «koshifi sirri Iloh» («ilohiyot sirlarini kashshofi»), «murshidi ahli tavhid» («vahdat tarafdorlarining rahnamosi»), «piri solikon» («tariqat ahlining piri»), «hodii rohi fano» («fano yo'lining rahnamosi») kabi sifatlarni keltiradi [1. 103-bet]. Ya'ni Jomiy oddiy so'fiy emas, u pir, rahnamo, odamlarni ma'rifat sari boshlovchi, ma'rifat chashmasidan bahramand bo'lib, shu chashma ko'zini ochgan orif. Shu ta'riflardan anglash mumkinki, «Hodii rohi fano» bo'lmish Jomiy Navoiyning so'fiyona hayoti va ijodida alohida o'rin tutadi.

Sayyid Hasan Ardasher-chi? Sayyid Hasan bu darajaga ko'tarilgan emas, u oddiy darvesh. Lekin xulqu xislati, karam-saxovati bilan u ham buyuk, uning kamtarinligi, xokisorligi Jomiyga monand. Shu bois Navoiy ularni baravar ulug'laydi. Chunonchi, marsiyada o'qiymiz:

Bahri urfon duri – Sayyid Hasan, ulki aflok,

Yetti durji aro bir ko'rmadi andoq duri pok [3.115-bet].

Yoki «Nasoyim ul-muhabbat»da yozadi: «Bu haqir faqr tarixida va fano jodasida alardek tamom kishi oz ko'rubmen»[4. 106]. Navoiy Sayyid

Hasanga nisbatan ham «murshidi ahror» («hur – ozodlar piri»), «koshifi asrori Iloh» («Iloh sirlarining kashf etuvchisi») sifatlarini qoʻllagan [3. 113-bet]. Navoiyni faqru fano sulukiga ilk targʻib qilganlardan biri ham Sayyid Hasan Ardasher boʻlgan ekan. Navoiy bu haqda yozadi: «Va bu faqirni faqr tariqiga dalolat va irshod qilurlar erdi va nazm ayturgʻa targʻib koʻrguzurlar erdi»[3. 114-bet].

Navoiy tarjimai holiga aloqador ushbu hayotiy fakt oʻta ahamiyatlidir. Bundan shu maʼlum boʻladiki, ulugʻ shoir yoshligidayoq oʻziga rahnamo deb bilgan shaxslar tomonidan faqru fano tariqiga (yoʻliga), umuman, soʻfiyona hayotga daʼvat etilgan. Demak, fano martabasi Navoiy uchun faqat anʼanaviy (kitobiy) gʻoya emas, balki hayotiy maslak boʻlgan («Nasoyim ul-muhabbat»ni varaqlash oʻsha davrning maʼnaviy muhitida ushbu maslak sezilarli oʻrin tutganligidan dalolat beradi).

Muhim falsafiy, ijtimoiy-maʼrifiy, axloqiy-taʼlimiy va adabiy-estetik qarashlariga oid fikrlari, dolzarb gʻoyalar aks etgan «Hayrat ul-abror» dostoni ham Navoiy ijodiy maslagi aks etgan asarlardan biridir. Dostonda borliq, inson, dunyo, tiriklik, taqdir va tadbir, jamiyat va shaxs, zamon hamda axloq kabi koʻplab masalalar falsafiy, ijtimoiy-siyosiy aspektlarda talqin etilgan. Bularning bari shoirning Alloh, olam va odam haqidagi qarashlarini oʻzida umumlashtiradi.

Dostonning 3–6-boblari munojotlarni oʻz ichiga olgan boʻlib, ushbu bobda Navoiyning diniy-soʻfiyona qarashlari oʻz ifodasini topgan. Dunyoning paydo boʻlishi, ilohiy qudrat, fano va baqo, inson, mohiyat va hodisa kabi koʻplab masalalar haqidagi masalalar xususidagi Navoiyning mulohaza-qarashlari munojotlarda oʻzining ochiq ifodasini topgan. Chunonchi, Allohning azaliy va abadiyligi, mutlaq baqoligi, uning zotiga ibtido va intiho begona ekanligini quyidagicha ifodalaydi:

Ne boʻlib avvalda bidoyat sanga,

Ne kelib oxirda nihoya sanga.

Avval oʻzung, oxiru mobayn oʻzung,

Borchag'a xoliq, borchag'a ayn o'zung [5. 25-bet].

Dostonning kirish boblarini tashkil etgan hamd va na'tlarda borliqni tasavvufona tushunishning mukammal tavsifi badiiy ifoda etilgan. Me'roj kechasi ta'rifiga bag'ishlangan beshinchi na'tda so'fiy uchun asosiy sifat hisoblangan faqru fano xususida gap boradi. Ya'ni so'fiy maqsadga erishish uchun o'zligidan kechishi lozim bo'lganidek, hazrati Rasululloh ham Allohning diydoriga musharraf bo'lish uchun fanoning asosiy qoidasini amalga oshirgan edilar:

*Olti jihat qaydidin ixroj o'lub,
To'rt guhar tarki anga toj o'lub...
O'zligidin naqshu namudor yo'q,
Naqshu namudoridin osor yo'q.
Cho'n o'zini aylab o'zidin xalos,
Pardai izzatda qilib o'zni xos.
Anda yetib gum bo'lubon o'trusi,
Har necha ko'z solsa, baqo ko'zgusi.
Chun bo'lub ul ko'zguda surat namo,
Ko'zgidin tashqari qolg'on fano* [5. 38-bet].

Dostonning «Uchinchi hayrat»i o'z mazmuni va olg'a surilgan g'oyalari bilan avvalgi ikki hayratdan ajralib turadi. Mazkur hayratda ko'ngulning «badan mulki shahristonig'a nuzul (qo'nim topishi) va ul kishvar ahlining ham... qodiri mutlaq yodi bila erkanin bilib... vujudi kul bo'lib, fano eliga bilkul sovurilmoq bilan ikkinchi fano maqomin hosil etib, andin so'ng haqdin baqoyi komiliy etib, xojaning ul mulkda xilofat taxtig'a qaror tutqoni» haqida so'z yuritiladi.

Navoiyning aynan fano va baqo masalasidagi qarashlari o'zining qaysi tasavvuf tariqatiga bo'lgan munosabat-moyilligini sezish ham mumkin. Mazkur fikrlar Bahouddin Naqshband haqidagi fikrlarning kirish bobida keltirilganligi va shoirning bu tariqatga munosabati hamda daxldorligida ham ko'rish mumkin. Markaziy Osiyo xalqlari ma'naviy hayoti va adabiyoti rivojiga katta ta'sir ko'rsatgan naqshbandiylikning Navoiy ijodidagi o'rni juda ham muhim.

Jumladan, shir o'z qit'alaridan birida ushbu tariqatning xilvat dar anjuman, safar dar vatan, nazar dar qadam, hush dar dam tushunchalari mohiyatini tushuntirsa, «Xamsa» dostonlarida naqshbandiylikka uyg'un fikrlar tez-tez uchraydi [5. 232].

Demak, Navoiy mazkur tariqatning bir vakili sifatida uning talablarini asarlari mazmuniga singdirgan Navoiy bu tariqatga xos bo'lgan masalalarga «Hayrat ul-abror»ning mazkur bobida aytilgidek, maxsus ta'rif beradi. Jumladan:

*Turfa bukim naqshga ko'z solmayin,
Jonida juz naqshi baqo qolmayin* [5. 235].

Baqo – Haq yo'lidagi solikning holu maqomi tasvirlangan bobning Xoja Ahror Vali bilan bog'liq misralarda Naqshband xalafiga oid ma'lumotlar badiiy ifodalanadi, o'sha davrda bu tariqatga elning – shohu gadoning munosabati, mazkur tariqatning bardavomligi oydinlashib boradi. Navoiy o'z fikrlarini «*Himmatidin bizni ham etsun Xudoy / Faqr yo'lida g'ani, imong'a boy*», deb tugatarkan, shu yo'lga ma'nan va ruhan moyilligini izhor qiladi.

Darhaqiqat, «Hayrat ul-abror»da boshqa tariqat g'oyalari naqshbandiylik singari yuksak ehtirosu oshkoralik bilan vasf etilmaydi. Jumladan, Alisher Navoiy tariqat piri Xoja Bahouddin Naqshbandni bag'ishlovning dastlabki 15 baytida vasf etar ekan, «naqsh» va shu asosdan hosil bo'lgan so'zni har baytda 2 martadan (5-baytda 3 marta) qo'llab, o'zining yuksak san'atkorligini namoyon etadi:

*Xojaki, **naqqoshi** sipehri baland,
Bo'lg'ali har safhasig'a **naqshband**.
Ayladi avroq **munaqqash** base,
Naqsh raqam ayladi dilkash base.
Lek aning **naqshi** kibi dilnavoz,
Chekmadi to xomasidur **naqshsoz**.
Sobit aning ko'ngli aro **naqshi jud**,
Mahv o'lub ul safhada **naqshi vujud**.*

*Naqshig'a teng tutmay o'zin naqshi
Chin, Olam o'lub ilgida **naqshi nigin**.
Bo'yla nigin **naqshiga** farmonbari,
Muncha ajab **naqshi** ila devu pari.
Sa'y ila bu gunbadi bisyor **naqsh**,
Har nechakim aylabon izhor **naqsh**.
Naqshining ollida namudor uza,
Naqsh bo'lub safhayi devor uza.
Muncha ajab **naqsh** bila arjumand,
Kimsa emas g'ayri shahi **naqsh** band.
Jong'a chekib ranju ano **naqshini**,
Sizmoq uchun anda **fano naqshini**.
Joni chu ul **naqsh makoni** bo'lub,
Naqshidin o'zga bori **foniy** bo'lub.
Turfa bukim **naqshga** ko'z solmayin,
Jonida juz **naqshi baqo** qolmayin.
Ko'ngli chekib maskan aro **naqshi sayr**,
Sayrda yo'q ko'ngli aro **naqshi g'ayr**.
Sayr anga bu toqi **munaqqash** uza,
Naqshi kafi lavhai zarkash uza.
Chun izining **naqshiga** surtib jabin,
Ravshan etib ko'z falaki **naqshbin** [5. 234-bet].*

Navoiy Xoja Bahouddin yuksak osmon naqqoshi bo'lish uchun har sahifaga naqsh band etti, deb fikr mavzusi ulug' orif Bahouddin Naqshbandga qaratilganini o'quvchiga ma'lum qiladi, uning buyuk tariqatga asos solganini baland rutbali naqqoshga qiyoslab badiiylashtira boradi. Bu naqqosh juda ko'p naqsh bilan bezatilgan varaqlarni hosil qilgani, ularni jozibali naqshlar bilan bag'oyat bezagani-yu, ammo chinakam naqqosh qalami ham unig naqshi kabi dilnavoz – ko'ngilni oluvchi, yoqimli naqshni chiza olmagan keyingi satrlarda bayon etiladi.

Madhiyaning to'rtinchi baytida ulug' shoir o'zining orzusidagi fano maqomiga erishgan orif shaxsni Xoja Bahouddin Naqshband siymosida ko'rganini badiiy ifodalaydi. Baytda tasvirlanishicha, Xojaning ko'ngli ichra naqshi jud – saxiylik naqshi sobit bo'lgani bois ul safhadan, ya'ni ko'ngildan mavjudlikning surati tamomila mahv bo'lgan. Faqrlikni ixtiyor etib, luqmai halolga tayangan, molu johga ehtiyoj sezmaydigan orif ko'ngli ana shunday fano maqomiga aylanadi. Uning oldida, madhiyaning 5–9- baytlarida badiiy tasvirlangani kabi, mavjudlikning turli jozibali ko'rinishlari hech qanday qiymat kasb etmaydi.

Navoiy umrining so'nggi yillarida turkiy tilda “Lison ut-tayr” dostonini yozadi. Mazkur asar falsafiy-tasavvufiy mavzuda yaratilgan bo'lib, ulug' fors-tojik adibi Farididdin Attorning “Mantiq ut-tayr” dostoniga javoban yozilgan. «Mantiq ut-tayr» ham, «Lison ut-tayr» ham mazmun-mohiyatiga ko'ra tasavvufiy asarlardir. Ularning bosh g'oyasi tasavvuf yo'liga kirgan kishining, ya'ni solikning haqiqatga yetish yo'llarini obrazli tasvirlab berish, bu yo'lda duch kelinadigan ruhiy-ma'naviy qiyinchiliklardan ularni ogoh etish va ularga bu qiyinchiliklarni yengib o'tish vositalarini ko'rsatib berishdan iboratdir. Bunda qushlar soliklarning majoziy obrazlari, ularga bu qiyinchiliklarni yengib o'tish vositalarini ko'rsatib berishdan iboratdir. Bunda qushlar soliklarning majoziy obrazlari, ularga xos xarakter-xususiyatlar esa insonlarga xos nuqson va kamchiliklardir. Ularning tabiati yo'lning boshida, asosan, nuqsonli bo'ladi. Tariqat yo'lini o'tash davomida esa ular birin-ketin bu nuqsonlardan qutula boradilar va shu yo'l bilan asl maqsadga yaqinlashadilar. Ushbu nuqsonlar qatorida nafs izmida bo'lish, mol-dunyoga, yengil-yelpi va jozibali hayotga muhabbat, bir so'z bilan aytgandi, o'tkinchi narsalarga havas kabilarni sanab o'tish mumkin.

Ma'lumki, tasavvuf ta'limotida solik asl maqsadga, ya'ni Hakka yetib borishi ko'zda tutiladi. Haqqa yetib borish esa rahbar-rahnamo va yoki piri murshid orqali bo'ladi. Binobarin, «Lison ut-tayr»da Semurg' Haq, Hudhud esa pir-murshidning simbolik obrazlaridir [6. 155-bet]. Shu boisdan ham asarda

tasavvufda shakllangan to'g'ri yo'l haqidagi qarashlarning barchasi mana shu markaziy obrazlar hisoblanagan Semurg' va Hudhud orqali ifoda etiladi.

Navoiy «Lison ut-tayr»da tariqatning **Talab, Ishq, Ma'rifat, Istig'no, Hayrat, Tavhid, Faqru fano** singari yetti vodiysi ta'rifini keltiradi. Yettinchi vodiya bo'lmish faqru fano vodiysida o'zlikdan voz kechib, Simurg' bilan birlashish, abadiylikka qaytish mohiyati mujassam. Navoiy bunga shunday ta'rif beradi:

*Mundin o'tsa o'trug'a kelmas yano,
Yo'l aro juz vodiya faqru fano.
Yo'q bu vodiya ichra juz xomushluq,
Gungu kar bo'lmog'lig'u behushluq..
Har nekim qilsang gumon topg'on vujud,
Budi yo'q, bu nav' erur bori namud.
G'ayri haqkim, qodiri barhaqdur ul,
Borcha foniy, boqiyi mutlaqdur ul [7. 279-bet].*

Ushbu vodiya sharhida Navoiy bir emas, to'rt hikoyat keltiradi. Ular orasida "Parvonalar va sham" hikoyati alohida ahamiyatga ega. Hikoyatga ko'ra, bir kecha parvonalar jam bo'lib, shamga yetishmoqni maqsad qilishadi. Qanotlarini o'tda yoqishga hozirlab, o'z hollarini izhor qilmoqchi bo'lganlarida parvonalardan biri qanotlarini qoqib, shamda yona boshlabdi va sham haqidagi so'zlarni boshqa parvonalariga ayon qilibdi. Parvona har qancha ravshan so'zlamasin, eshituvchilar uni anglay olmabdilar. Shunda boshqa parvonalar ham bu holni anglamoq uchun urinib ko'ribdilar va o'z qanotlarini kuydiribdilar. So'nggi parvona qo'rqmasdan o'zini shu'laga urib, pok bo'libdi va o'zi ham shu'laga aylanibdi. U o'z maqsadi ichra nobud bo'libdi va fanoda ayni muddaoga erishibdi. Hikoyatdan kelib chiqadigan xulosa shuki, kuymay turib, sham bilan birlikka erishib bo'lmaydi. Solik fano bo'lmay turib, abadiylikka, Haq visoliga erisholmaydi. Shu ma'noda inson ham o'zidagi mana shu zarrani kashf etmog'i, buning uchun esa juda uzun va mashaqqatli yo'lni bosib o'tmog'i kerak.

Bu yuqorida keltirilganidek, yetti vodiidir. So'nggi vodiya faqru fano vodiysi, ya'ni yo'qlikka aylanib, Allohga qo'shilmoqdir.

Bundan tashqari, ulug' shoir dostonida fano va baqoni tushuntirish uchun dengiz va uning to'lqinlari motiviga murojaat qiladi. Olamdagi yangilanishlar va yo'q bo'lib ketishlar dengizning mavjlariga o'xshaydi. Olamdagi mavjudlik o'z mohiyatiga ko'ra to'lqinning umri va ko'rinishi kabi qisqa va rang-barang. To'lqin – olam, ya'ni fano timsoli, dengiz – Haq taolo, ya'ni baqoning timsoli. Olamning borlig'i – aslida mavhum va baqosiz bo'lib, Haqning o'zidan o'zga barcha mavjudot foniidir. Shu sababdan, boqiylikka yetishmoq uchun foniya mutlaq bo'lmoq kerak. «Lison ut-tayr» dostoni hamda forsiy asarlariga Navoiy o'ziga aynan «Foniya» taxallusini tanlagani ham ushbu tushuncha shoirning asosiy maslagiga uyg'un ekanligini anglatadi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Алишер Навоий. Хамсат ул-мутаҳаййирин. МАТ. 20 томли. Т.15. – Тошкент: Фан, 1999.
2. Рамазонов Н. «Насойим ул-муҳаббат» ва унинг манбалари // Ўзбек тили ва адабиёти. – 2001. – №1.
3. Алишер Навоий. Ҳолоти Саййид Ҳасан Ардашер. МАТ. 20 томли. Т.15. – Тошкент: Фан, 1999.
4. Алишер Навоий. Насойим ул-муҳаббат. МАТ. 20 томли. Т.17. -Тошкент: Фан, 1999.
5. Алишер Навоий. МАТ. 20 жилдлик, 7-жилд. Хамса: Ҳайрат ул-аброр. Т: «Фан», 1991.
6. Рамазонов Н. Навоий ижодида фақр талқини ва фақир образи. Монграфия. – Тошкент: Фан, 2015.
7. Алишер Навоий. Лисон ут-тайр. МАТ. 20 томли. Т.12. –Тошкент: Фан, 1999.

MUNDARIJA

TILSHUNOSLIK

Charos Avazova O'zbek bolalar nutqida metaforik nominatsiyaning namoyon bo'lishi	5
Dilafruz Nu'monova O'zbek tilshunosligida taqlid so'zlar lingvostatistikasi	10
Dilbar Mirnosirova O'zbek bolalar muloqotida noverbal assotsiatsiyaning ifodalanishi	16
Diyora Azizova So'z birikmalari sintaktik derivatsiyasi. Ularda operator, operand, derivatterminlarning ifodalanishi. Lisoniy sintaktik qolib (LSQ)	21
Doston Ro'ziqulov Ko'plik shaklida yashiringan ma'nolar xususida	28
Lobar Aralova Rus tilini boyitgan turkiy tillarga bir nazar	33
Madina Jo'raqulova Assotsiativ birliklarning gender xoslanishi	40
Madina Samatboyeva "Tarixi muluki ajam" da Antroponimlar etimologiyasi.	49
Nargiza Isomiddinova Samarqand viloyati Oqdaryo tumani shevalarining o'ziga xos xususiyatlari	59
Sadoqat Rajabova Hukumat qarorlari tili haqida	66
Shahnoza Sidiqova Rang-tus bildiruvchi belgilarning lingvomadaniy xususiyatlari	70
Shohsanam Abduraimova Implikatsiya haqidagi nazariy qarashlar tahlili: talqin va munosabat	79
Charos Quchqorova Iboralar so'z turkumlari tizimida	85
Fazilat Tursuntosheva To'ra Sulaymon she'rlarida so'z ma'nolarining ko'chishi	89

Gulira'no Isaqulova Usmon Nosir she'riyatida ma'nodosh so'zlarning qo'llanishi	95
Kamoliddin Sadullayev Tohir Malikning "Talvasa" asaridagi individual frazemalarning qo'llanishi	102
Mohidil Abdullayeva Bolalar nutqidagi neologizmlar	106
O'g'iloy Nomozova Yusuf Xos Hojibning "Qutadg'u bilig" asarida qo'llangan deyktik birliklarning o'rni	116
Rafiqjon Zaripov Mustaqillik arafasida O'zbekistondagi lisoniy vaziyat	122
Vazira Nuriddinova Marhabo Karimova she'rlarida ko'chimlar	130
Zarina Fayziyeva Ba'zi o'zbek taom nomlarining etimologiyasi	138
Elyor Alimardonov O'zbek va turkman tillaridagi undosh fonemalar va ularning tavsifi	143
Jo'shqin Tursunov, Shahlo Qurbonova O'zbek tilining izohli lug'atlarida sinonimlar tavsifi va talqini	151
Marhabo Nazarova Navoiy asarlarida don mahsulotlaridan tayyorlanadigan taom nomlari	156
Umriniso Po'latova Qarindosh urug'chilik nomlari tarixidan	164
ADABIYOTSHUNOSLIK (zamonaviy adabiy jarayon)	
Aida Kamolova Isajon Sulton hikoyalarning uslubi va ularning badiiy tahlili	170
Aziza Hazratqulova Zamonaviy adabiyot namunalarning kitobxon ongidagi amaliy tahlili: "Alkimyogar" va "Boqiy darbadar". Ramzlar tahlili	180
Dilbar Fayziyeva Sinesteziya	190

Sabina Habibullayeva “Puankare” yoxud o‘zlikn anglash iztiroblari	196
Quvonchbek Mamiraliyev Abdulla Oripov she’riyatida vatan obrazi talqinlari	202
Sitora Abduqodirova Zulfiyaxonim ijodida sog‘inch timsoli	208
Dilnavoz Shamsiyeva Xurshid Do‘stmuhammad ijodida milliy qadriyatlar tasviri	215
Bunyodbek Niyozmetov Said Ahmadning “Ufq” trilogiyasida davr va shaxs talqini	219
Ozoda Bozorboyeva, Donogul Xo‘janiyozova “Bog‘i eram” behadliklari (Isajon Sulton hikoyasi misolida)	223
Shahzod Jo‘rayev Chingiz Aytmatov va global muammolar talqini	229
Odila Otaboyeva Qariyani yashartirgan tuyg‘u (Shukur Xolmirzayev)	242
Nilufar Murodova Normurod Norqobilov asarlarida tabiat tasviri	249
Javlon Yaxshiboyev Usmon Azimning “Saylanma” va “Kuz” to‘plamlarida muhabbat mavzusi talqini	255
Muxlisa Vohidova O‘tkir Hoshimov ijodida ona obrazi	264
Yulduz Ziyayeva “Lolazor” romanidagi Yaxshiboyev nutqida kinoyaning ifodalanishi	272
Go‘zalxon Ortiqaliyeva “Zulmat ostonasidagi muhabbat” romani: sevgi va do‘stlik to‘qnashuvi talqini	280
Mohira Abdurahmonova Ahmad A‘zamning “Ro‘yo yoxud G‘ulistonga safar” romanida ramz poetikasi	285
Orifjon Olimjonov Shukur Xolmirzayev – o‘zbek hikoyachiligining sohir ovozi	292
Chaman Jonuzoqova XX asr o‘zbek va g‘arb adabiyotida so‘zning poetik vazifasi	299

Gulzoda Safarova Munozara janrining badiiy adabiyotdagi vazifasi	305
Dildora Ibragimova Dramaturgiyada obraz va talqin (“Tanho qayiq” dramasi misolida)	309
Mohiya Jumaboyeva Satira va yumor – badiiy tarbiya vositasi	315
Nilufar Kenjayeva Said Ahmad ijodida inson talqini	322
Dilnavoz Najmiddinova Vilyam Shekspirning “Hamlet” tragediyasida qahramonlar psixikasi	326
Dilobar Mirzahakimova Ilk boshlanmalarning badiiy asar poetikasidagi ahamiyati	329
Nazokat Qahhorova Urushdan uzoqdagi unsiz taqdirilar	334
Nozima Sulaymonova Absurdizm Albert Kamyu talqinida	339
Parizoda Ro‘ziboyeva Isajon Sulton hikoyalari badiiyati	348
Hulkar Murtazayeva “Paranji sirlaridan bir lavha yoki yallachilar ishi” asarida oila tushunchasining talqini	355
Gulhayo Uralova Maktub – botiniy ehtiyoj mahsuli	362
Sohiba Karimova Abdulla Qahhor hikoyalarida bemor obrazi talqini	367
Nafisa Karimova Adabiyotshunosligimizda ijod laboratoriyasi masalasi	372
Anvarjon Jabborov Xurshid Davron she’riyatidagi yaqin o‘tmishda yashab o‘tgan tarixiy shaxs obrazlari	377
Davronbek Oripov Dunyo kezayotgan “Orzigul”	386
Nurjahon Qayumberdiyeva “O‘tkan kunlar”dagi she’rlar badiiyati	391

Akmal Ikromov Oybek asarlarining yangicha talqini	396
Xurshida Rahmonova Xurshid Do'stmuhammadning "Vasiy" hikoyasida badiiy-psixologik tasvir vositalari	400
ADABIYOTSHUNOSLIK (adabiyot tarixi va folklor)	
Aziza Almardonova Alisher Navoiy biografiyasiga doir tadqiqotlar tahlili	406
Bo'ritosh Nurbadalova Bobur g'azallarida g'ofiya tizimi	413
Zebiniso Davronova Mahmud Koshg'ariyning "Devoni lug'ati-t turk" asaridagi xalq maqollari	418
Dilafruz Jumag'ulova Maqollar - xalq ma'naviyatining ko'zgusi	424
Dilbar Usmanova Allada lirik qahramon xarakterining aks ettirilishi	432
Dildorabegim Najmiddinova "Shohnoma"da kasb-hunar talqini	438
Dilnoza Suyunova Fitrat va yangi o'zbek adabiyoti	444
Dilzoda Yusupova Mavsum marosim folklorining tarixiy asoslari	452
Fanuza Adilova Komil Xorazmiy g'azallarida ishq talqini	464
Farog'at Nasimova Navoiy lirikasida may mavzusi	467
Go'zal Qodirova "Sadoi Farg'ona" gazetasida adabiyot materiallarining yoritilishi	473
Gulandom Abdumurodova Tog'ay Murod asarlarida xalq marosimlari	480
	485

Gulfiza Olimova Soʻzning magik qudratiga asoslanuvchi marosim folklori: “Qora qozonning tagidan oʻtkazish” marosimi	
Gulshoda Yodgorova, Jahongir Toʻxtasinov Maʼrifat durdonasi	493
Gulzoda Omonova Baxshili el – yaxshili el	502
Gulzoda Soatova “Toʻnyuquq” yodnomasidagi TONUQUQ ismining oʻqilishi va maʼnolari	509
Husan Maqsudov Navoiyning nasriy asarlarida fano va baqoga munosabat	517
Joʻshqin Imomov Navoiy ijodining oʻrganilishi	527
Maftuna Ahmadjonova “Devoni lugʻati-t turk” asarining Ozarbayjonda oʻrganilishi	533
Maftuna Saparova Ahli qabul va ahli rad zikrida	541
Mahbuba Salomova, Iroda Akbarova “Alpomish” dostonida Yortiboy obrazining poetik yuki	549
Maxliyo Xurramova Nasaf va nasaflik allomalar	555
Mirzohid Umarov Goʻroʻgʻli turkum dostonlari va ularning qiyosiy tahlili	565
Mohichehra Muhammadiyeva “zarbulmasal” da qush obrazlari talqini	572
Mohiniso Shomurodova “Gʻaroyib us-sigʻar” devonining tuzilishi va devondan oʻrin olgan mumtoz sheʼriy janrlar tasnifi	577
Mohinur Eshonqulova Qadimiy inonchning badiiy talqini	587
Muhsinabonu Alimardonova Navoiyning devonlarga kirmagan gʻazallari xususida	595

Munavvar Obidova “Boburnoma”da falsafiy g’oyalar tasviri	600
Nurjahon Abdullayeva Alisher Navoiy asarlarida fantastika janri xususiyatlari	603
Quvonchoy Nurmetova Sultoniy hayoti va ijodi manbalari haqida ayrim mulohazalar	612
Quvondiq Davronov O‘zbek xalq qo‘shiqalarida ramzli obrazlilik	616
Sadoqat Hakimjonova Ibrat ilmiy faoliyati va mahorati	621
Sevara Fayzullayeva Najmiddin Komilov – sharh ilmi bilimdoni	627
Sevinch G‘afforova Maqollarda tabiat hodisalarining aks ettirilishi	634
Shahnoza Isroilova Sodiqiy hayoti va ijodi manbalari haqida	641
Shohsanam Abumannapova “Farhod va shirin” dostonida qofiya, radif va vazn munosabati	646
Xurshid Serobov Zamonaviy o‘zbek she’riyatida tabiat unsurlarining poetik talqini muammosi	652
Xusniddin Xaitov To‘ra Sulaymon she’riyatining folklor-dialektologik xususiyatlari	661
Yorqinoy Ismonova Bolalar folklori – ezgulik timsoli	668
TARJIMASHUNOSLIK	
Dilnoza Shonazarova Syntactic problems in simultaneous interpretation (on the example of English and Uzbek languages)	674
Dilsora Ashrapova, Dilsora Paritdinova Badiiy tarjimada adekvatlik muammolari (Mark Tvenning “Tom Soyerning boshidan kechirganlari” asari misolida)	679

Dinora To'g'onova Different views of metaphor in different culture	684
Durdona Ermatova Ketma-ket tarjima va unda duch kelinadigan muammolar	688
Mohira Otaboyeva She'riy tarjimaning o'ziga xos jihatlari (Lyuis Kerrol ertaklari misolida)	694
Nilufar Isroilova Lexical stylistic devices in the uzbek and the English languages	702
Nilufar Tuxtamurodova Frazeologik birikmalarning tarjimadagi muammolari va ularga berilgan yechimlar	709
Orifa Xudoyberdiyeva O'zbek tilidagi "axloq" va ingliz tilidagi "ethics" umumiy semali atov birliklarini tarjimada berish muammolari	715
Shodiyaxon Axrorova Jahon adabiyoti asarlaridagi glyutonomik diskurs muammolari	724
Setora Jo'rayeva How to write CV (curriculum vitae) and a role of translation in CV	738
O'ZBEK TILINI O'QITISH METODIKASI	
Dilobar Davlatova Teaching Uzbek language through activities and interesting games	742
Dildora Musurmonova Educating special children: working with disabled pupils	745
Fazilat Xurramova O'zbek tilini o'qitishda interfaol metodlar	749
Husnora Baxtiyorova Bosh harflar imlosini o'qitishda tahrirlash usulidan foydalanish	757
Jamshidbek Xojiyev Lisoniy meros – o'zbek tili taraqqiyotining poydevori	764
Malika Nomozova O'quvchilarda nutqiy ko'nikmalarni shakllantirish usullari	769

Mohigul Esonova 5-sinf o'quvchilarining yozma nutqini baholashda e'tibor qaratish lozim bo'lgan jihatlar	776
Qobiljon Abdurasulov Developing the ability to express idea orally in 5 th grade students	783
Charos Olimova Ta'limda raqamli tizimlarning qo'llashning zamonaviy imkoniyatlari	789
Fayzullo Mamatmusayev Turkiylar uyg'onaylik! Bir tilda so'zlashaylik! Yoxud bugungi kunimizda o'rtaturk tili qanchalik dolzarb?	795
O'ZBEK ADABIYOTINI O'QITISH METODIKASI	
Dildora Abdullayeva Adabiy tahlilning mushtarak jihatlarini	807
Gulmira Ergasheva Adabiyot to'garaklarida maqollar tahlili bo'yicha tavsiyalar	814
Ismigul Nizomova Ta'lim bosqichlarida Yassaviy ijodining o'rganilishi	820
Madina Abduqodirova Adabiy ta'sir masalasi Navoiy va Jomiy misolida	827
Madina Orifova Mumtoz siymolar ijodining o'rganilishiga doir	832
Mahliyo Xurramova Darslik va manba qiyosi	839
Nasiba Meliyeva Badiiy asarlarni o'rganishda didaktik tahlil	844
Muyassar Qobulova Adabiyot darsliklari bo'yicha ayrim mulohazalar	850
Quvonchbek Xolto'rayev O'zga tilli guruh o'quvchilarini asar qahramonlarining qiyofasi tahliliga o'rgatish	856
Quvonchbek Xolto'rayev O'zga tilli guruh o'quvchilariga mumtoz adabiyot namunalarini o'rgatishda zamonaviy yondashuv	861

Sevara Yarasheva Maktab darsliklarida keltirilga g'azal janrining vazn xususiyatlari	865
Sevinchoy Yoqubova Muhammad Yusuf she'riyatini o'rganishda vizual yondashuv	870
Xosiyat Navruzova Said Ahmadning obraz yaratish masalasi	878
O'ZBEK TILINI XORIJIY TIL SIFATIDA O'QITISH	
Doston Isrofilov O'zbek tilini xorijiy til sifatida o'qitishning avvalgi va hozirgi holati	888
Elvira Ilyasova O'zbek tili darslarida talabalar nutqini o'stirish usullari	893
Nilufar Isroilova O'zbek tilini chet elliklarga o'rgatish bo'yicha onlayn platforma yaratish muammolari va yechimlari	899
Sevara Umurzakova Alisher Navoiy ijodini o'rgatishda o'zbek tili o'qituvchilarida kompetentlik xususiyati	905
Sherquzi Qulbulov Kompyuter leksikografiyasining asosiy tushunchalari	911
Gulobar O'ltanova Ieronim Megizer va uning "Institutionum Linguae Turcicae Libri Quatuor" ("Turkiy til negizlari") asari haqida	916
Fotima Ernazarova "Devonu lug'otit-turk" asarining badiiy qiymati	925
Sanjar Mavlyanov Uzbek and English diplomatic terminology and it's features	934
Latofat Fayziyeva O'zbek tilida "harakat tarzi" ma'nosini ifodalovchi vositalar	942
Erkinjon Abdumalikov Translation of political literature and terms in English, Russian and Uzbek language	946

Xurshida Rizayeva Tarjima jarayonida o‘zbek va ingliz tillari grammatikasining interferensiya hodisasi qiyosiy tahlili	956
Ramazonbek Rixsiyev “Azizim” laqabli Dyuruanning ajib xarakteri xususida	965

**UDK: 81/82:801.
8:347.78.034
(574.1)**

“Til va adabiyot: ilmiy va amaliy izlanishlar yo‘lidagi ilk odimlar” universitet talabalarining ilmiy-amaliy anjumani materiallari.
Toshkent – 2020. 934 bet.

Ushbu to‘plam O‘zbekiston Respublikasi Oliy va o‘rta maxsus ta‘lim vazirligi, Alisher Navoiy nomidagi Toshkent davlat o‘zbek tili va adabiyoti universiteti Yosh filolog olimlar jamiyati tomonidan tashkil etilgan “Til va adabiyot: ilmiy va amaliy izlanishlar yo‘lidagi ilk odimlar” nomli an’anaviy talabalar ilmiy-amaliy anjumani materiallaridan tuzilgan.